

Стаханавіцкі рух у прамысловасці БССР у гады другой пяцігодкі (1935–1937 гг.)

Субоцін А.А.

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт”, Віцебск

Нягледзячы на вялікі шэраг навуковых прац па праблемах індустрыялізацыі, тэме стаханавіцкага руху ў БССР не было прысвечана асобнага даследавання.

Мэта артыкула – выявіць асаблівасці разгортвання стаханавіцкага руху і яго ўплыў на развіццё прамысловасці БССР падчас другой пяцігодкі.

Матэрыял і метады. Для вывучэння тэмы стаханавіцкага руху былі выкарыстаны апублікаваныя дакументы, матэрыялы дзяржаўных архіваў і перыядычных выданняў. Пры даследаванні прымяняліся агульнанавуковыя метады: аналіз, сінтэз, індукцыя, дэдукцыя, а таксама спецыяльна-гістарычныя метады: гісторыка-генетычны, гісторыка-сістэмны і гісторыка-тыпалагічны.

Вынікі і іх абмеркаванне. Разгортванне стаханавіцкага руху ў БССР пачалося восенню 1935 г. і закрунула ўсе ключавыя галіны прамысловасці, дзе ўводзіліся новыя метады ўдасканалення працы. Са студзеня 1936 г. правядзенне мерапрыемстваў стаханавіцкага руху цалкам перайшло пад кантроль рэспубліканскіх органаў. У сувязі з гэтым былі павышаны планавыя паказчыкі і пастаўлены задачы па інтэнсіўнаму выпуску прадукцыі.

Заклучэнне. Стаханавіцкі рух падчас другой пяцігодкі можна ацаніць як са станоўчага боку, дзякуючы яму некаторыя прапрыетствы рэспублікі павысілі прадукцыйнасць працы, так і з адмоўнага – рух ва ўмовах інтэнсіфікацыі працоўнай сілы прыводзіў да вытворчых збояў.

Ключавыя словы: стаханавіцкі рух, БССР, індустрыялізацыя, сацыялістычнае спаборніцтва, пяцігодка, прадукцыйнасць працы.

(Ученые записки. – 2022. – Том 35. – С. 48–54)

The Stakhanovite Movement in the Industry of the BSSR During the Second Five-Year Plan (1935–1937)

Subotsin A.A.

Education Establishment “Vitebsk State Technological University”, Vitebsk

Despite the large number of scientific papers on the problems of industrialization, the topic of the Stakhanovite movement in the BSSR was not properly studied.

The purpose of this article is to identify the features of the Stakhanov movement and its impact on the development of industry in the BSSR during the second five years.

Material and methods. Published documents, materials of state archives and periodicals were used to study of the topic of the Stakhanovite movement. In the study we applied general scientific methods: analysis, synthesis, induction and deduction, and special historical methods: historical-genetic, historical system and the historical and typological.

Findings and their discussion. The deployment of the Stakhanovite movement in the BSSR began in the autumn of 1935 and affected all key industries, where new methods of labor improvement were introduced. Since January 1936 the events of the Stakhanovite movement came entirely under the control of the Republic authorities. Consequently, planning figures were increased and the targets for intensive production were set.

Conclusion. The Stakhanovite movement during the second five-year plan can be both positively evaluated: thanks to it some enterprises of the Republic increased labor productivity, and negatively, the movement in the conditions of the intensification of the labor force led to production shocks.

Key words: the Stakhanovite movement, the BSSR, industrialization, socialist competition, five-year period, labor productivity.

(Scientific notes. – 2022. – Vol. 35. – P. 48–54)

Савецкі перыяд з'яўляецца адным з цікавейшых у гісторыі Беларусі, бо ён быў вызначаны шэрагам карэнных пераўтварэнняў у сацыяльнай і эканамічнай сферах жыцця грамадства. Сярод гэтых пераўтварэнняў асаблівае месца займае разгортванне стаханаўскага руху, які стаў найбольш адметнай грамадскай з'явай савецкага часу. Хаця ў сучаснай эканамічнай сістэме і адсутнічаюць прынцыпы сацыялістычнага спаборніцтва, але да сённяшняга дня ў грамадстве існуюць спрэчкі наконт эфектыўнасці разгортвання стаханаўскага руху і яго месца ў гістарычным працэсе. Больш таго, само азначэнне “стаханавец” стала замацавалася ў масавай свядомасці людзей і па-ранейшаму атаясамліваецца са звышактыўнай дзейнасцю таго ці іншага чалавека.

Нягледзячы на багатую айчынную гістарыяграфію па праблеме індустрыялізацыі, феномен стаханаўскага руху не стаў асобным аб'ектам даследавання сярод беларускіх гісторыкаў і, як правіла, разглядаўся ў кантэксце агульных пытанняў эканамічнага развіцця БССР падчас другой і трэцяй пяцігодкі, гісторыі рабочага класа, дзейнасці партыі і камсамола. Працэс разгортвання стаханаўскага руху ў адзначаных даследаваннях аналізаваўся ў межах ідэалагічных палажэнняў, якія характарызаваліся канцэнтрацыяй увагі да ідэі пабудовы сацыялізму і пафасу гераічнай працоўнай дзейнасці рабочых. Пры гэтым амаль не даследаваліся адметныя рысы руху ў прамысловасці БССР, яго ўплыў на эканоміку, а таксама дынаміка разгортвання гэтай формы сацыялістычнага спаборніцтва і вытворчыя праблемы, што ўзніклі пры яе арганізацыі на прадпрыемствах. Усё гэта паказвае на неабходнасць пераасэнсавання вядомых раней дакументаў, увядзення ў навуковы абарот новых архіўных матэрыялаў, а таксама выкарыстанне апошніх дасягненняў гістарычнай навукі для ўсебаковага даследавання стаханаўскага руху, вылучаючы як яго станоўчыя рысы, так і недахопы.

Мэта артыкула – выявіць асаблівасці разгортвання стаханаўскага руху і яго ўплыў на развіццё прамысловасці БССР падчас другой пяцігодкі.

Матэрыял і метады. Пры вывучэнні працэсу разгортвання стаханаўскага руху ў БССР падчас другой пяцігодкі былі выкарыстаны апублікаваныя статыстычныя дакументы, што ўключаюць колькасныя паказчыкі развіцця прамысловасці. Вялікую долю крыніц для даследавання вызначанай намі тэмы складаюць матэрыялы Расійскага дзяржаўнага архіва сацыяльна-палітычнай гісторыі, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, дзе ўтрымліваецца інфармацыя партыйных і прафсаюзных органаў пра развіццё стаханаўскага руху на асобна ўзятых прадпрыемствах, па БССР і СССР у цэлым. Дадзеныя архіўных дакументаў змяшчаюць публікацыі рэспубліканскіх перыядычных выданняў. У іх прыводзяцца факты пра прыклады здзяйснення працоўных рэкордаў асобных стаханаўцаў і вынікі іх наватарскай дзейнасці, а так-

сама спецыфіку разгортвання стаханаўскага руху на асобных гаспадарчых адзінках.

Пры вывучэнні вызначанай намі праблемы былі выкарыстаны якагульнанавуковыя метады, сярод якіх – аналіз, сінтэз, індукцыя і дэдукцыя, так і спецыяльна-гістарычныя: гісторыка-генетычны метады, гісторыка-сістэмны і гісторыка-тыпалагічны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Адна з частак фарсіраванай індустрыялізацыі даваенных пяцігодкі у СССР было сацыялістычнае спаборніцтва. Мэтай яго арганізацыі і правядзення з'яўлялася фарміраванне ў рабочым асяроддзі новых адносін да працы, якія павінны былі засноўвацца на асабістай зацікаўленасці ў яе выніках і прынцыпе добраахвотнасці, уласнай ініцыятыве ў павышэнні прадукцыйнасці вытворчасці. Пры гэтым прадугледжвалася стварэнне альтэрнатывы капіталістычнай канкурэнцыі краін Захаду. Для выканання планаў індустрыялізацыі сацыялістычнае спаборніцтва праводзілася ў разнастайных формах: добраахвотнае зніжэнне расцэнак і павышэнне норм выпрацоўкі, сустрэчнае планаванне, грамадскі буксір, рух ударнікаў. З сярэдзіны 1930-х гг. сацыялістычнае спаборніцтва знайшло сваё лагічнае развіццё ў форме стаханаўскага руху.

У СССР стаханаўскі рух пачаўся са знакамітага вытворчага рэкорду, ажыццяўленне якога арганізавала мясцовая партыйная ячэйка на шахце “Цэнтральнае Ірміна” (Данбас) у азнаменаванне Міжнароднага юнацкага дня. У ноч з 31 жніўня на 1 верасня 1935 г. шахцёр А. Стаханаў за шасцігадзінную змену выпрацаваў 102 тоны вытворчага вугалю пры норме дабычы ў 7 тон.

У параўнанні з папярэднімі формамі сацыялістычнага спаборніцтва стаханаўскі рух прадугледжваў рацыя-нальную арганізацыю тэхналагічных працэсаў і максімальнае выкарыстанне магутнасцяў тэхнікі. Павышэнне прадукцыйнасці вытворчасці дасягалася ў працэсе разгортвання стаханаўскага руху метадамі пераразмеркавання працы, калі кваліфікаваныя рабочыя не выконвалі другарадных працэсаў, якія замацоўваліся за падсобнымі работнікамі. Высокія працэнты выпрацоўкі дасягаліся стаханаўцамі таксама за кошт ушчыльнення працоўнага дня, падчас якога яны звычайна сканцэнтравалі свае сілы на выкананні асноўных вытворчых аперацый і вызваліліся ад дадатковых рухаў. Для гэтага прадпрыемствы рабілі папярэдняю падрыхтоўку працоўных месцаў, загадзя забяспечваючы іх неабходнымі інструментамі, матэрыяламі і сыравінай [1, с. 28–29].

У БССР першыя звесткі пра рабочых, якія ўключыліся ў стаханаўскі рух, адносяцца да пачатку кастрычніка 1935 г. Піянеры гэтай формы сацыялістычнага спаборніцтва з'явіліся тут у сферы машынабудавання, якая характарызавалася складанымі тэхналагічнымі працэсамі і востра патрабавала павышэння тэмпаў вытворчасці для забеспячэння абсталяваннем усёй прамысловасці, таму ў гэтай

галіне і склаліся самыя спрыяльныя ўмовы для ўзнікнення стаханаўскага руху. Аднымі з першых удзельнікаў стаханаўскага руху ў рэспубліцы можна лічыць рабочых Мінскага станкабудаўнічага завода імя Варашылава С. Харнаса і А. Хаткоўскага, якія за кошт максімальнага выкарыстання магутнасцяў станкоў, папярэдняй падрыхтоўкі дэталей для апрацоўкі і перазмеркавання дапаможных аперацый на іншых рабочых выконвалі месячныя нормы на 190% і 200% адпаведна. Падобныя ж метады выкарысталі рабочыя Аршанскага станкабудаўнічага завода “Чырвоны барацьбіт” Шырко і Жванскі, выпрацоўваючы прадукцыі да 150% за змену.

У якасці пачынальнікаў стаханаўскага руху праявілі сябе рабочыя вядучых для БССР галін лёгкай і лясной прамысловасці. Так, лепшыя стаханаўцы рэспублікі з’явіліся на Мінскай абутковай фабрыцы імя Кагановіча. 9 кастрычніка 1935 г. рабочы адзначанай фабрыкі З. Скабло на цвікоўцы наскоў абутку за змену вырабіў 1083 пары пры норме 400 пар, чым дабіўся выканання 276% плана. Высокіх паказчыкаў ён дасягнуў дзякуючы тэхнічнай падрыхтоўцы машыны і арганізацыі працоўнага месца напярэдадні змены, а таксама перазмеркаванню дапаможных аперацый на падсобных рабочых. Аналагічныя метады выкарыстаў у сваёй працы на наступны дзень і яго брат – Г. Скабло: на аперацыі па зацягванні абутку ён выпрацаваў 1200 пар (250% зменнай нормы). Разам з братамі Скабло на фабрыцы ў стаханаўскі рух уключыўся таксама рабочы С. Розенберг, устанавіўшы 10 кастрычніка новы рэкорд на цвікоўцы абутку і выпрацаваўшы 1212 пар (303% зменнай нормы). У лік прадпрыемстваў рэспублікі, дзе ўпершыню разгарнуўся стаханаўскі рух, уваходзіў таксама Мінскі гарбарны завод “Бальшавік”, на якім сваю выдатную працу паказаў строгаля Л. Левін. 12 кастрычніка 1935 г. за змену ён абстругаў 550 скур пры норме 245 скур, што складала 212,2% выканання плана. Левін загадзя праверыў і падрыхтаваў машыну да працы, расклаў сыравіну так, каб браць яе без перапынкаў для апрацоўкі і вызваліць сябе ад лішніх рухаў. Пачынальнікамі стаханаўскага руху ў БССР сталі рабочыя дрэваапрацоўчай галіны. Рабочы Новабеліцкай запалкавай фабрыкі А. Лучкоўскі, дасканала вывучыўшы асаблівасці працы свайго апарата, дабіўся выпуску 250–253 скрыняў запалак за змену пры норме ў 160 скрыняў. На Бабруйскім лесакамінаце рамшчык Р. Рушко за кошт бесперабойнай пастаўкі драўніны і павелічэння хуткасці піларамы ў лістападзе 1935 г. устанавіў усесаюзны рэкорд – распілаваў 560 кубаметраў лесамагэрыялаў пры норме 90 кубаметраў. У цэлым у апошнія месяцы 1935 г. па тэмпях росту стаханаўскага руху ў галіне дрэваапрацоўкі БССР займала другое месца сярод саюзных рэспублік і рэгіёнаў Савецкага Саюза.

У лёгкай прамысловасці БССР з’яўляюцца першыя ўдзельнікі стаханаўскага руху сярод жанчын. Так, адной з першых стаханавак рэспублікі стала 18-гадовая работніца Мінскай швейнай фабрыкі імя Крупскай

Н. Сурдава. Яна, дзякуючы павелічэнню хуткасці свайго рабочага апарата, дабілася выканання адной вытворчай аперацыі па пашыве адзення за 100 секунд пры норме ў 164 секунды, што дазволіла ў цэлым выконваць дзённую норму на 140%. Знакамітай стаханаўкай Віцебска стала работніца швейнай фабрыкі “Сцяг індустрыялізацыі” Д. Папкова, якая палепшыла працэс узмёткі паліто і на аснове гэтага штомесяц выконвала план на 200–250%. Работніца гэтай жа фабрыкі А. Семянідава дасягнула ўсесаюзнай вядомасці на аперацыі па вышаўцы пяцель для паліто, сістэматычна выконваючы норму на 250–300%. Высокіх працэнтаў стаханаўка дасягнула элементарнай арганізацыяй працоўнага месца. Калі раней паўфабрыкаты яна кідала на падлогу і ёй прыходзілася рабіць лішнія рухі, каб падаць іх на машыну, то з прымяненнем спецыяльнага прыстасавання для размяшчэння гэтых паўфабрыкатаў быў сэканомлены час і з’явілася магчымасць бесперабойна выконваць асноўныя вытворчыя аперацыі.

У пачатку свайго разгортвання стаханаўскі рух фактычна быў ініцыятывай саміх рабочых і вынікам арганізацыйнай працы з боку мясцовых органаў кіравання і прафесійных саюзаў. Стаханаўскі рух разгарнуўся ва ўсіх галінах прамысловасці БССР, а яго ўдзельнікі з’яўляюцца амаль на кожным прадпрыемстве. Так, напрыклад, сярод прадпрыемстваў харчовай прамысловасці рэспублікі стаханаўскі рух пашыраўся на спіртавых заводах. Асаблівую вядомасць атрымаў сярод яго рабочых стаханавец П. Хвашчэўскі (Бярэзінскі спіртавы завод). Ён за кошт удасканалення тэхналогіі дрожджаварэння перайшоў працаваць з аднаго на два апараты і дасягнуў сярэдняй выпрацоўкі прадукцыі да 180%. Сапраўдным лідарам па ўключэнні ў стаханаўскі рух сярод прадпрыемстваў харчовай прамысловасці стала кандытарская фабрыка “Камунарка”. На 19 кастрычніка 1935 г. у стаханаўскі рух тут уключылася 87 рабочых з усіх цэхаў. Лепшай стаханаўскай працай адзначыліся работніцы Цыгельніцкая, Міндліна, Таболіна, Зінькова, якія з прымяненнем новых вынайдзеных прылад на аперацыях па вырабе цукерак выпрацоўвалі прадукцыі да 160–180% за змену.

У ходзе актыўнага развіцця стаханаўскага руху ініцыятыва ў гэтым працэсе паступова перайшла ад мясцовага кіраўніцтва да саюзных і рэспубліканскіх органаў, якія на афіцыйным узроўні сфармуліравалі задачы гэтага руху і цэнтралізавана ўзялі над ім кантроль. Планамерная дзяржаўная палітыка па разгортванні стаханаўскага руху пачынае рэалізоўвацца пасля правядзення I Усесаюзнай нарады стаханаўцаў у Маскве (14–17 лістапада 1935 г.). Ключавым момантам у гэтым сэнсе становіцца выступленне на нарадзе Сталіна. Ён асабліва падкрэсліў рэвалюцыйны характар руху, які ў адрозненні ад папярэдніх форм сацыялістычнага спаборніцтва паспрыяў карэннай ломцы старых тэхнічных норм, вытворчых планаў, практных магутнасцяў і стварыў

асновы для новых, больш высокіх паказчыкаў працы. На думку Сталіна, стаханаўскі рух зрабіў магчымым не толькі павышэнне прадукцыйнасці працы, але і дасягненне інтэнсіўнымі тэмпамі мэты пабудавы сацыялізму. Адсюль і асноўная задача для партыйнага і дзяржаўнага кіраўніцтва павінна была заключацца ў актыўнай дапамозе стаханаўцам у іх далейшай працы і развіцці стаханаўскага руху па ўсім СССР, ва ўсіх сферах эканомікі. Пры гэтым Сталін вялікую ўвагу засяродзіў на ўвядзенні новых норм выпрацоўкі, якія неабходна было зрабіць сярэднімі паміж старымі нормамі і паказчыкамі працы, замацаванымі ў рэкордах найбольш вядомых стаханаўцаў. Так, у інтэрпрэтацыі савецкага лідара, стаханаўскі рух становіцца важным сродкам для ажыццяўлення чарговага эканамічнага скачка.

Наступныя задачы па разгортванні стаханаўскага руху ў якасці дзяржаўнай палітыкі знайшлі свой лагічны працяг на Пленуме ЦК УКП(б) у снежні 1935 г., дзе кіраўнікамі партыі была вызначына неабходнасць укаранення стаханаўскай працы на кожным прадпрыемстве, у тым ліку і сярод падсобных рабочых, за кошт гэтага ў цэлым планавалася падняць прадукцыйнасць працы па краіне на 21% і вышэй. Арыентуючыся на змест выступлення Сталіна на I Усесаюзнай нарадзе стаханаўцаў, Пленум запланавалі павелічэнне норм выпрацоўкі, у прыватнасці вытворчыя заданні па мясцовай прамысловасці меркавалася павялічыць у 3 разы. Падобныя рашэнні неабходна было ў далейшым абмяркоўваць і ўводзіць на спецыяльных канферэнцыях па асобных галінах прамысловасці [2, арк. 53].

У БССР вызначаныя вышэй задачы былі агучаны на Пленуме ЦК КП(б)Б 14–17 студзеня 1936 г. і былі замацаваны ў адпаведнай пастанове “Практычныя мерапрыемствы па разгортванні стаханаўскага руху ў прамысловасці БССР”. Кіраўніцтва рэспублікі патрабавала актыўнай працы па ўкараненні рэкордаў стаханаўцаў і далейшай папулярызацыі стаханаўскіх метадаў сярод рабочых, а таксама сістэматычнага павышэння норм выпрацоўкі праз абавязковае правядзенне галіновых канферэнцый. Фактычна дзяржава ўвядла новыя прынцыпы, якія мелі ў сваёй аснове карэнныя змены паказчыкаў вытворчасці і максімальнае прымяненне стаханаўскіх метадаў працы, у сувязі з гэтым 1936 г. аб’яўляўся стаханаўскім годам, што павінен быў стаць паваротным этапам у працэсе канчатковага пераходу прамысловасці на новы рэжым працы, дзе хуткімі тэмпамі б павышалася прадукцыйнасць і, адпаведна, дзейнічалі павышаныя нормы выпрацоўкі прадукцыі [1, с. 32].

У выніку праяўлення працоўнага энтузіязму рабочых і планамернай дзяржаўнай палітыкі ў БССР, як і ў цэлым па СССР, у канцы 1935 г. – пачатку 1936 г. назіраецца актыўны ўздым стаханаўскага руху. Гэты ўздым характарызаваўся значным павелічэннем колькасці яго ўдзельнікаў і далейшым павышэннем прадукцыйнасці працы. Так, на Мінскім гарбарным заводзе імя Куйбышава стаханаўцы на 1 лістапада 1935 г.

складалі 30,1% ад усіх рабочых, а 1 студзеня 1936 г. іх ужо было 40,4% ад агульнай колькасці рабочых [3, арк. 31]. У гарбарна-абутковай прамысловасці БССР на 20 кастрычніка 1935 г. быў зафіксаваны 561 стаханавец, а на 1 студзеня 1936 г. – 1541 стаханавец (30% ад агульнага ліку рабочых), у металапрацоўчай галіне 1 снежня 1935 г. стаханаўцамі з’яўляліся 830 рабочых, а на 1 студзеня 1936 г. імі былі ўжо 1475 рабочых ці 32,2% [4, с. 98].

Разгортванне стаханаўскага руху паспрыяла перавыкананню вытворчых планаў па БССР. За студзень 1936 г. сярод галін Народнага камісарыята мясцовай прамысловасці металургічныя прадпрыемствы выканалі план на 390,4%, дрэвапрацоўчыя – на 148,1%, гарбарна-абутковыя – на 138%, трыкатажныя – на 148,8% [3, арк. 31]. З прадпрыемстваў адзначанага камісарыята асабліва вылучылася Добрушская папяровая фабрыка, на ёй за кошт правядзення кампаній стаханаўскага руху 22 снежня 1935 г. упершыню быў датэрмінова выкананы дзяржаўны гадавы план па паперы і цэлюлозе [5, арк. 39].

Для таго каб замацаваць вынікі працы стаханаўцаў і распаўсюдзіць стаханаўскія метады сярод астатніх рабочых, па БССР праводзіліся стаханаўскія змены, суткі, тыдні і дэкады. У ходзе правядзення такіх мерапрыемстваў прадугледжвалася ствараць спрыяльныя ўмовы для павышэння прадукцыйнасці вытворчасці як па асобных падраздзяленнях, так і ў цэлым па прадпрыемствах, а таксама замацаваць узорныя мадэлі працы. 8 студзеня 1936 г. стаханаўскія суткі былі, напрыклад, праведзены ў Віцебску на фабрыцы “Прафітэрн”. Напярэдадні правядзення сутак адбыліся сходы працоўных калектываў, дзе былі даведзены канкрэтныя вытворчыя планы для асобных цэхаў і асобных рабочых, абмяркоўвалася прымяненне новых метадаў і іх далейшая папулярызацыя. Для дасягнення задач па павышэнні тэмпаў вытворчасці былі папярэдне падрыхтаваныя неабходныя інструменты і сыравіна, а за кожным падраздзяленнем былі замацаваныя члены партыйнага камітэта. Па выніках правядзення сутак стаханаўскім рухам удалося ахапіць 25% рабочых фабрыкі, і акрамя вядомых да гэтага стаханаўцаў Кагана, Гершмана, Маэўрмана, Савіцкага сваёй высокапрадукцыйнай працай былі адзначаны новыя ўдзельнікі стаханаўскага руху: Хахлова (выканала план на 253%) Смаргон (выканаў план на 180%), Русіна (выканала план на 180%) і іншыя [6, арк. 17–19]. На Рэчыцкай запалкавай фабрыцы “Х Кастрычнік” 10 студзеня 1936 г. была праведзена стаханаўская змена, 21 студзеня – стаханаўскія суткі, а з 5 па 15 лютага – стаханаўская дэкада, дзе на высокім узроўні было наладжана ўзаемадзеянне паміж цэхамі і рацыянальна размеркаваны працоўныя аперацыі. У выніку стаханаўскай дэкады выпрацоўка прадукцыі фабрыкі ў сярэднім за суткі павялічылася на 6,5% у параўнанні са студзенем 1936 г., прадукцыйнасць працы павысілася на 8%, а ўдзельнікі стаханаўскага руху сталі складаць 60% ад агульнай колькасці рабочых [3, арк. 15–16]. Правядзенне адзначаных вышэй мерапрыемстваў

прадугледжвала ў далейшым паступовы пераход да стаханаўскага года. Так, з 2 лютага 1936 г. Магілёўскі гарбарны завод імя Сталіна, напрыклад, пачаў праводзіць стаханаўскі месяц [7, арк. 50].

У адпаведнасці з пастаўленай партыяй і дзяржавай задачай павышэння тэмпаў вытворчасці ў першай палове 1936 г. адбываўся працэс перагляду вытворчых магутнасцяў прадпрыемстваў і замацавання павышаных норм выпрацоўкі. Для рэалізацыі гэтай задачы па БССР былі праведзены галіновыя канферэнцыі, на якіх былі прынятыя новыя паказчыкі вытворчасці. Напрыклад, у сакавіку 1936 г. на галіновай канферэнцыі гарбарна-абутковай прамысловасці замест ранейшай вытворчай магутнасці ў 3500 тысяч пар абутку для прадпрыемстваў рэспублікі былі даведзеныя нормы

памерам у 5750 тысяч пар [8, арк. 103]. Па выніках адпаведных галіновых канферэнцый на 24,5% былі павышаны тэхнічныя нормы на Віцебскай акумулятарнай фабрыцы, на 37% – на Мінскім заводзе “Ударнік”, на 53% – на Гомельскай ложкавай фабрыцы [9, с. 25].

Хаця стаханаўскі рух на асобных прадпрыемствах і галінах прамысловасці паспрыяў перавыкананню планаў і павышэнню прадукцыйнасці працы, цалкам ажыццявіць задачы па інтэнсіўным разгортванні адзначанай формы сацыялістычнага спаборніцтва і пераводу эканомікі на стаханаўскія тэмпы працы не ўдалося. Стаханаўскі рух прыводзіў да станоўчых вынікаў там, дзе для гэтага існавалі рэальныя ўмовы, а пры штучным яго ўвядзенні можна было назіраць выпадкі дэзарганізацыі кіравання вытворчасцю,

Табліца

Колькасць удзельнікаў стаханаўскага руху на прадпрыемствах Віцебска

Назва прадпрыемства	01.01.1936 г.	20.01.1936 г.	01.02.1936 г.	01.05.1936 г.	04.05.1936 г.	15.08.1936 г.	01.01.1937 г.	01.03.1937 г.	01.04.1937 г.
Гарбарны завод	72	72	78	78	78	58	–	–	–
Войлачная фабрыка	49	49	52	52	58	40	–	–	–
Фабрыка гнутаі мэблі	44	44	61	61	64	66	87	191	–
Фабрыка “КІМ”	1109	1105	1239	1313	1313	2023	1726	1726	–
Фабрыка “Прафітэрн”	–	278	333	–	335	–	593	618	–
Фабрыка імя Лекерта	–	122	159	–	–	–	389	299	285
Шчацінна-шчотачны камбінат	–	243	254	–	290	–	456	463	–
Фабрыка “Прагрэс”	88	88	88	88	88	76	74	–	–
Фабрыка “Сцяг індустрыялізацыі”	360	360	419	419	441	1168	–	–	1605
Акумулятарная фабрыка	173	173	194	194	209	238	263	267	–
Станкабудаўнічы завод імя Кірава	198	198	227	227	249	346	318	365	–
Спіртзавод	16	16	23	23	26	61	–	–	–
Фабрыка імя Кагановіча	145	145	135	135	300	269	215	216	–
Махорачная фабрыка	47	47	56	56	76	101	109	–	–
Цагельны завод № 13	41	41	60	60	–	138	–	–	–
Завод “Камінтэрн”	71	71	108	108	140	160	135	–	–
Люстэркавая фабрыка	69	–	69	72	84	85	–	–	–
Ігольны завод	57	57	63	63	–	54	98	80	71
Цагельны завод № 1	14	14	14	14	–	21	–	–	–

Табліца складзена паводле: Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВц). – Ф. 1021. Воп. 1. Спр. 110. Арк. 27; ДАВц. – Ф. 1021. Воп. 1 Спр. 129. Арк. 98; ДАВц. – Ф. 1021. Воп. 1. Спр. 130. Арк. 53.

збояў на працэсах выпрацоўкі прадукцыі, акрамя таго, парушаліся вытворчыя сувязі, на некаторых прадпрыемствах не была створана адпаведная матэрыяльна-тэхнічная база для пастаяннага правядзення стаханаўскіх мерапрыемстваў. У пагоні за вытворчымі рэкордамі адбывалася празмерная эксплуатацыя тэхнічнага абсталявання, што прыводзіла да яго паломкі і пагаршэння якасці выпускаемай прадукцыі. Пры разгортванні стаханаўскага руху праявіўся фармалізм часткі кіраўнікоў прадпрыемстваў, калі большая ўвага надзялялася росту колькасці стаханаўцаў, а не сапраўднаму павышэнню прадукцыйнасці працы. Больш таго, мелі месца “штурмаўшчына” і “кампанейшчына”, калі стаханаўскія метады працы прымяняліся несістэматычна, а толькі ў пэўныя перыяды, каб ліквідаваць адставанне прадпрыемстваў у выкананні планаў ці для знешняй дэманстрацыі поспехаў сацыялістычнага спаборніцтва [1, с. 37]. Перадчаныя выпадкі мелі месца ўжо ў пачатку 1936 г., калі па рэспубліцы шырока праводзіліся кампаніі па пераходзе да стаханаўскага года. Так, у ходзе правядзення стаханаўскага тыдня ў студзені 1936 г. Магілёўскі машынабудаўнічы завод імя Дзімітравы не змог дасягнуць высокіх вытворчых паказчыкаў па прычыне недахопу ліставага жалеза і адсутнасці свёрдлаў, замест якіх рабочыя былі вымушаныя выкарыстоўваць самаробныя прылады [8, арк. 166]. Стаханаўская дэкада, што ўзяла свой пачатак 20 студзеня 1936 г. на Новабеліцкім дрэваапрацоўчым камбінаце імя Гікала, праз 5 дзён была адменена па той прычыне, што ў цэхах не былі падрыхтаваны ўсе неабходныя інструменты і матэрыялы [3, арк. 18].

Пачынаючы з мая 1936 г. у рамках павышэння планавых паказчыкаў адзначаныя праблемы ў вытворчасці яшчэ больш абвастаюцца і фіксуюцца на некаторых прадпрыемствах да канца пяцігодкі. У ліпені 1936 г. спад стаханаўскага руху назіраўся на прадпрыемствах Віцебска. Прычынамі гэтага былі слабая арганізацыя вытворчых працэсаў і частыя тэхнічныя непаладкі, што прывялі да невыканання месячнага плана. Напрыклад, фабрыка імя Кагановіча выканала план толькі на 69%, а фабрыка “Сцяг індустрыялізацыі” – на 68% [10, с. 3]. На Мінскім станкабудаўнічым заводзе імя Варашылава падчас правядзення стаханаўскай дэкады ў лістападзе 1937 г. цэхі не былі забяспечаны ў поўнай меры матэрыяламі і інструментамі, а частка тэхнікі спынілася з-за вялікай нагрузкі і яе рамонт правесці своєчасова не ўдалося. Як вынік, план дэкады на прадпрыемстве быў выкананы толькі на 40% [11, с. 1].

На частцы фабрык і заводаў БССР разам з вытворчымі недахопамі можна было назіраць тэндэнцыю да змяншэння колькасці рабочых, якія прымалі ўдзел у стаханаўскім руху. Так, напрыклад, на Мінскім дрэваапрацоўчым заводзе імя Молатава ў ліпені 1936 г. 44% рабочых не выканалі месячны план, а колькасць стаханаўцаў у параўнанні з красавіком таго ж года стала менш на 46 чалавек [8, арк. 281–282]. Калі на працягу студзеня 1936 г. – красавіка 1937 г. на такіх прад-

прыемствах Віцебска, як шчацінна-шчотачны камбінат, станкабудаўнічы завод імя Кірава, акумулярная фабрыка, фабрыка “Сцяг індустрыялізацыі” назіраўся колькасны рост стаханаўцаў, то на фабрыках “КІМ”, “Прагрэс”, імя Лекерта колькасць стаханаўцаў змяншалася, на ігольным заводзе і фабрыцы імя Кагановіча дынаміка стаханаўскага руху была адзначана то ростам, то змяншэннем ліку яго ўдзельнікаў (табл.) [1, с. 39].

Некаторае зніжэнне тэмпаў стаханаўскага руху на асобных прамысловых прадпрыемствах і ўзнікшыя вытворчыя праблемы ў працэсе яго разгортвання не спынілі, аднак, павышэння прадукцыйнасці працы: стаханаўская форма сацыялістычнага спаборніцтва захоўвала сваю знакаваць як важны сродак эканамічнага ўздыху, а рабочыя ў сваю чаргу імкнуліся да ўдасканалення прафесійных навываў і паказвалі прыклады гераічнай працы, перавыконваючы новыя вытворчыя нормы. Так, сярод удзельнікаў стаханаўскага руху па БССР узнікла асобная катэгорыя двухсотнікоў. Яны за кошт удасканалення метадаў працы сістэматычна выконвалі нормы выпрацоўкі на 200% і вышэй. На 1 лютага 1937 г. у Віцебску, напрыклад, на станкабудаўнічым заводзе імя Кірава двухсотнікамі былі 64 чалавекі, на фабрыцы “КІМ” – 40 чалавек, на фабрыцы імя Лекерта – 10 чалавек, на шчацінна-шчотачным камбінаце – 8 чалавек [8, арк. 53]. У некаторых выпадках стаханаўцы дасягнулі перавыканання норм у 4–5 разоў. Адзін з лепшых стаханаўцаў Мінскага станкабудаўнічага завода імя Кірава Гімельштэйн за кастрычнік 1937 г. на працэсе выпуску піл выканаў вытворчыя нормы на 500% [12, с. 1].

Нягледзячы на пэўныя недахопы, мы можам лічыць, што працэс разгортвання стаханаўскага руху аказаў станоўчы ўплыў на рост аб’ёму валавай прадукцыі БССР і павышэнне прадукцыйнасці працы. У параўнанні з 1932 г. аб’ём прадукцыі прамысловасці рэспублікі вырас у 1937 г. у 2,5 разы, а рост прадукцыйнасці працы пры гэтым стаў вышэй на 65,5% [13, с. 304, 369–370].

Заклучэнне. Развіццё стаханаўскага руху ў БССР у гады другой пяцігодкі адбывалася пераважна ў лёгкай, дрэваапрацоўчай і харчовай галінах прамысловасці, што было абумоўлена самай яе структурай і характарам забяспечэння сыравінай. У прамысловасці рэспублікі акрамя ўдасканалення тэхналагічных працэсаў стаханаўцамі актыўна прымяняліся і іншыя метады працы: паляпшэнне арганізацыі працоўнага месца, перадача другасных аперацый дапаможным рабочым, ушчыльненне працоўнага часу, перапамеркаванне працы паміж падраздзяленнямі прадпрыемстваў. Разгортванне стаханаўскага руху аказала станоўчы ўплыў на павышэнне прадукцыйнасці працы, і, дзякуючы прымяненню стаханаўскіх метадаў, удалося павялічыць аб’ёмы выпускаемай прадукцыі. Пры гэтым правядзенне стаханаўскіх кампаній выкарыстоўвалася дзяржавай як інструмент для інтэнсіфікацыі працы. Менавіта для ажыццяўлення гэтай задачы з пачатку 1936 г. актывізавалася правядзенне мерапрыемстваў, накіраваных на пераход да ўдасканаленых стаханаўскіх

метадаў усімі прамысловымі прадпрыемствамі БССР, а ініцыятыва па арганізацыі стаханаўскага руху цалкам перайшла ад мясцовых кіраўнікоў да рэспубліканскіх органаў улады. На аснове вытворчых дасягненняў, паказаных стаханаўцамі, былі праведзены галіновыя канферэнцыі, што замацавалі павышаныя нормы выпрацоўкі і павінны былі знайсці рэзервы для павелічэння аб'ёмаў вытворчасці. У канцы 1935 г. – першай палове 1936 г. назіраліся ў цэлым станоўчыя тэндэнцыі развіцця стаханаўскага руху і актыўнага ўключэння ў яго рабочых, але з сярэдзіны 1936 г. і да канца другой пяцігодкі пры разгортванні дадзенай формы сацыялістычнага спаборніцтва пачынаюць праяўляцца збоі ў вытворчасці і змяншэнне колькасці яе ўдзельнікаў, звязаныя з тэхнічнай непадрыхтаванасцю часткі прадпрыемстваў да ўсталяваных звышвысокіх тэмпаў працы і абумоўлены асаблівасцямі самой адміністрацыйна-каманднай сістэмы кіравання. У той жа час стаханаўскі рух захоўвае сябе як форма працоўнага энтузіязму і падтрымліваецца рабочымі па далейшым удасканаленні метадаў вытворчай дзейнасці.

Літаратура

1. Субоцін, А.А. Стаханаўскі рух як сацыякультурны феномен савецкага грамадства (1935–1941 гг.): на матэрыялах БССР: манаграфія / А.А. Субоцін. – Віцебск: Віцеб. дзярж. тэхн. ун-т, 2016. – 181 с.
2. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі. – Ф. 17. Воп. 2. Спр. 549.
3. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 8965.
4. Дукар, З. Стаханаўскі рух у мясцовай прамысловасці БССР / З. Дукар // Соцыялістычнае будаўніцтва. – 1936. – № 1–2. – С. 97–106.
5. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 9090.
6. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Ф. 1021. Воп. 1. Спр. 106.
7. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 10776.
8. НАРБ. – Ф. 265. Воп. 1. Спр. 4455.
9. Галіновыя канферэнцыі мясцовай прамысловасці // Соцыялістычнае будаўніцтва. – 1936. – № 3. – С. 23–28.
10. У Віцебску аслабілі кіраўніцтва стаханаўскім рухам // Звезда. – 1936. – 24 жн. – С. 3.
11. Тармозяць разгортванне стаханаўскага руху // Звезда. – 1937. – 4 сн. – С. 1.
12. Бліскучая перамога стаханаўца Гімельштэйна // Звезда. – 1937. – 4 лістап. – С. 1.
13. Индустриализация Белорусской ССР (1926–1941 гг.): документы и материалы / Гл. арх. упр. при СМ БССР, Ин-т истории партии при ЦК КПБ – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Центр. гос. архив Окт. революции и соц. стр-ва БССР; редкол.: В.Н. Жигалова [и др.]. – Минск: Беларусь, 1975. – 468 с.

Паступіў у рэдакцыю 04.04.2022